

MARTİN LUTHER'İN İSLAM VE TÜRKLER HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

Önder CANVEREN

Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı,
onder.canveren@gmail.com

ÖZET: Bu çalışmada XVI. yüzyılda Avrupa'da Reform hareketinin öncülerinden ve Protestanlık Kiliselerinin kurulmasında önemli rol oynayan Martin Luther'in (1483-1546), İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde hangi ana temaların ön plana çıktığı ve hangi tezlerin geliştirildiği incelenmiştir. Makalede ayrıca Luther'in değerlendirmelerinin eleştirdiği Ortaçağ Avrupa'sında Türkler ve İslam hakkında ortaya atılan tezlerle farklılaşmış farklılaşmadığı ve varsa bu farklılıkların nedenleri sorgulanmıştır. Çalışmada Luther'in kaleme aldığı eserlerin içerik analizine dayanarak ortaya çıkan beş tema üzerinden detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu temalar: Tanrı'nın Gazabı Türkler, Papacı Türkler, Savaşılması Gereken Düşman Türkler, Zalim ve Şehvet Düşkünü Türkler ve son olarak 'Övülesi' Türkler olarak etiketlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Luther'in İslam ve Türkler hakkında dışlayıcı, yargılayıcı ve tepkisel bir dil kullandığı ve Haçlı Seferlerine olan karşı tutumu ve Türkleri Papacı olarak resmetme dışında Ortaçağ Hıristiyan Avrupa'sında İslam ve Türkler hakkında ileri sürülen tezlerle uyumlu tezler geliştirdiği görülmüştür. Çalışmanın sonunda Luther'in değerlendirmelerinde kendi teolojik-politik pozisyonundan ve döneminin siyasi gelişmelerinden de yoğunca etkilendiği sonucuna varılmıştır. Makale, Avrupa'nın tarihsel kodlarından birini irdelemek suretiyle günümüz İslam ve Batı tartışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Martin Luther, İslam, Türk, Protestanlık, Reform, Hıristiyanlık, Avrupa.

MARTIN LUTHER'S ASSESMENT OF ISLAM AND THE TURKS

ABSTRACT: In this study, one of the pioneers of the XVIth century's Reformation in Europe and the founder of the Protestant Churches, Martin Luther's (1483-1546) assessment of Islam and the Turks are investigated with the questions of main themes and theses that came to the fore. The article also questioned whether Luther's assessment of Islam and Turks are differentiated with the hypotheses in Medieval Europe that he criticized and if so, the reasons behind the differentness. A detailed examination was carried out via five main themes based on the related works written by Luther on Islam and the Turks. These themes are coded as: (I) The Turks as the Wrath of the God, (II) Turks as Papist (III) the Turks that must be fought as Enemy, (IV) Turks the Cruel and Lustful (V) and finally 'Worth-boasting' Turks. It was observed that Luther used an exclusionary, judgmental and reactive language on Islam and Turks; Luther's assessment are in compliance with the theses that constructed by Christians in Medieval Europe with the exception of picturing Turks as Papist and his opposite attitudes against the Crusades. At the end it was concluded that Luther is highly affected by his own theological-political position and the political developments of his period, too. Through examining one of the Europe's historical codes, the article aims to contribute to the contemporary discussions on Islam and the West.

Keywords: Martin Luther, Islam, Turk, Protestantism, Reform, Christianity, Europe

1. Giriş

Avrupa kimliği için Türklerin ve İslam'ın ne anlam ifade ettiği; Avrupa yazımında her ikisinin nasıl tanımlandığı, tasvirlerde hangi araçların kullanıldığı ve hangi temaların ön plana çıktığı güncel tartışmaların ve yükselen İslamofobinin nedenlerinin anlaşılması için önem arz etmektedir. Bu amaçla Tarih yeniden irdelendiğinde, İslamofobinin yeni bir olgu olmadığı, güncel iddia ve yargıların geçmişten günümüze uzanan bir mirastan yoğunca etkilendiği görülmektedir. Özellikle 11 Eylül'den sonra yaygınlaşan, özde İslam'ı ve Müslümanları hedef alan, bazen şiddet boyutuna varan tutum ve davranışların temelinde, tarihte yazılmış fakat tarihe gömülememiş tez ve iddiaların önemli bir yeri vardır. Müslümanların terörist olduğu, İslam'ın şiddeti teşvik ettiği ya da kadınların İslam coğrafyasında sistematik olarak ezildiği gibi modern dünyadaki tezler,¹ iddia edilenin aksine Avrupa'daki tarihsel hafızanın hala çok canlı olduğunu göstermektedir (Said, 1977).

Coğrafi konumu ve uzun yıllar İslam dünyasının hükümranlığını yapmış olması sebebiyle Türkler, bu tarihsel şuurun oluşmasında hem nesne hem de özne görevi görmüştür. İstanbul'un fethinden sonra Balkanlarda ilerleyen ve Kanuni döneminde Viyana kapılarına kadar gelen Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa kimliğinin oluşmasında önemli bir aktör olmuştur (Delanty, 2005). Bu dönemde Katolik Kilisesine ve Papanın otoritesine karşı, Protestanlığın (1517) ortaya çıkmasına öncülük eden Martin Luther (Reformcu) (1483-1546), İslam ve Türkler hakkında yazmayı ihmal etmemiş ve yazdığı eserleriyle bahsettiğimiz tarihsel mitlerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Reformcu, Avrupa din tarihinin değişim lideri olması ve hem siyasi kimliğiyle hem de teoloji tarihindeki önemli rolü nedeniyle, Batı dünyasında günümüzde hala etkili olan İslam-Türk karşıtı fikirlerin ve tutumların temellerinin atılmasında etkili olmuştur (Oberman, 2006, s. 250).

Tüm bu arka plan çerçevesinde makalede Martin Luther'in, İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde hangi ana temaların ve tasvir araçlarının ortaya çıktığı konu edilmiştir. Çalışmada ayrıca Luther'in değerlendirmelerinin Ortaçağ Avrupa'sında İslam ve Türklerle ilgili ortaya atılan tezlerle farklılık gösterip göstermediği; varsa bu farklılıkların neler olduğu sorgulanmıştır. Tarihsel algıların modern dünyayı etkilediği varsayımıyla kaleme alınan bu makale, Martin Luther üzerinden Protestan dünyanın teolojik zihin kodlarını ortaya çıkarmayı ve bu sayede zihinlerdeki tarihsel algıların anlaşılmasını amaçlamaktadır.

¹ Bu konuda uluslararası etki yaratan çalışma için bkz. Huntington, S. (1993). Clash of civilisations?. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.

Nitel araştırma yöntemine dayanan bu incelemede, veri toplama birincil kaynak olarak Martin Luther'in İslam ve Türkler hakkında yazdığı *Türklere Karşı Savaş Hakkında (1529, Vom Kriege wider die Türken)*, *Türklere Karşı Ordu Vaazı (1529, Eine Heerpedigt wider den Türken)*, *Türklerin Yaşamı ve Gelenekleri Hakkında Bir Kitap (1530, Libellus de Ritu et Moribus Turcorum)*, *Türklere Karşı Duaya Çağrı (1541, Vermannung zum Gebet wider den Türken)* adlı risaleleri ile Brother Richard tarafından Almancaya çevrilen *Kur'an'a Reddiye (1542, Refutation of the Quran)* isimli eser ve son olarak 1543 yılında Theoder Bibliander tarafından basılan *Latince Kur'an tercümesine yazdığı önsöz* Türkçe ve İngilizce çevirileri üzerinden derinlemesine incelenmiş; ikincil kaynak olarak da yazın taraması tekniğinden faydalanılmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, tarihsel arka plan incelenmiş ve bu amaçla XVI. yüzyıla kadar Batı'daki İslam karşıtlığı özetlenmiş; devamında ise Martin Luther'in kısa bir biyografisi, Protestanlığın doğuşu, ana özellikleri ve sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise, Reformcu'nun ilgili risalelerine ve yazın taramasına dayanarak Martin Luther'in İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmeleri beş tema çerçevesinde sırasıyla irdelenmiştir: (I) Tanrı'nın Gazabı Türkler, (II) Papacı Türkler, (III) Savaşılması Gereken Düşman Türkler (IV) Zalim ve Şehvet Düşkünü Türkler, (V) ve son olarak 'Övülesi' Türkler.

2. Tarihsel Arka Plan

2. 1. XVI. Yüzyıla Kadar Batı'da İslam Karşıtlığı

İslam, 611 yılında Arap Yarımadası'nda doğmuş ve yeni bir İbrahimî (ilahî) din olarak kısa sürede geniş kitlelere yayılmıştır. Yahudiliği ve Hıristiyanlığı, peygamberleriyle (Hz. Musa ve Hz. İsa) birlikte tanıyan fakat esaslarının sonradan bozulduğu gerekçesiyle, Allah'ın Kur'an-ı Kerim ile dini tamamladığı mesajına dayanan İslam ve son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), Hıristiyan Avrupa tarafından hem teolojik hem de politik anlamda rakip olarak görülmüştür. İslam'ın yayılmasının engellenmesi ve var olan inancın (Hıristiyanlığın) korunması için İslam ve Hz. Muhammed, bu dönemden başlayarak çeşitli araçlarla ötekileştirilmiştir (Djait, 1985, s. 13; Korkut, 2008).

İslam dini hakkında olumsuz tavır ve düşüncelerin oluşmasında en önemli rolü, özellikle bağlı bulunulan kiliseler ve din adamları oynamış ve İslam ile ilgili dışlayıcı, tarafgir, önyargılı ve saldırgan üslup kısa zamanda kiliseler ve din adamları yoluyla halka nüfuz etmiştir (Günay, 2010, s. 81).

Etkileri hala devam eden Ortaçağ temelli bu karşıtlık üç dinamiğe dayanmaktadır (Canatan, 2012, s. 9; Günay, 2008, ss. 110-111). İlk olarak Hz. Muhammed, kendisinin son peygamber olduğunu iddia ederek Luther'in ifadesi ile Hz. İsa'nın değerini düşürmüştür. Bir diğer nedene bakıldığında İslam; Hz. İsa'nın ölümünden sonra özünün korunamaması nedeniyle, Hıristiyanlığı 'tahریف edilmiş' olarak nitelendirmiş ve kendisini son ilahî din olarak ilan etmiştir. Son olarak Müslümanların Akdeniz Havzası'nı himayesine alarak Roma'yı askeri olarak tehdit etmeye başlaması ile var olan teolojik rekabete siyasi boyut eklenmiştir.

Bu karşıtlığın teolojik nedenleri detaylandırıldığında, İslam'ın doğuşundan kısa süre sonra Hıristiyan dünyası tarafından teolojik bir meydan okuma olarak algılandığı görülmektedir (Kalın, 2007). İslam'ın Yahudilik ve Hıristiyanlık ile ilgili tezleri bu algının temelini oluşturmaktadır. Gelen vahiyle İslam, tek Tanrı inancı üzerine kurulmuş ve İbrahimî geleneğin son halkası olduğu teyit edilmiştir. İslam'ın doğuşu ile her iki dinin de zamanı geçmiş ve son ve kusursuz vahiy ile İslam her iki dini de aşmıştır (Lewis, 2000a, s. 86). Buna bağlı olarak mevcut halleriyle Yahudilik ve Hıristiyanlık, Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Hadislerce eleştirilmiştir.² İslam; Yahudiliği, tevhit inancını bir milletin dini haline getirip sınırlamakla suçlarken, Hıristiyanlığı da özellikle teslis inancı nedeniyle yine tevhit inancını zedelediği için eleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim, Yahudi ve Hıristiyanları bir yandan *Ehl-i Kitap*³ anlayışı ile içselleştirirken, diğer yandan bahsettiğimiz nedenlerden dolayı 'eskimiş' olarak tanımlayıp ötekileştirmiştir. Diğer bir ifade ile İslam kendini son ve mükemmel din olarak tanımlamıştır.⁴ Bu teolojik eleştiriler, kısa zamanda Avrupa'da İslam ve Hz. Muhammed hakkında savunma mekanizmalarının geliştirilmesine ve karşıt tezlerin yazılmasına neden olmuştur.⁵

Müslümanların Avrupa için siyasi tehdit olması siyasi tarihte daha karmaşık, zamana ve mekâna dayalı olarak değişen bir süreç izlemiştir. Hz. Muhammed'in vefatından birkaç on yıl sonra Müslümanlar, Ortadoğu'yu aralarında bölüşmüş iki büyük imparatorluk olan Bizans ve Pers İmparatorluğuna karşı akınlar yaparak sınırlarını genişletmiştir. Kuzey Afrika'yı ve Doğu Akdeniz'i kontrollerine alan Müslümanlarla Batı'nın ilk siyasi mücadelesi bu dönemde başlamıştır (Lewis, 2000b, s. 16). Değişik adlarla kurulan devletler (Dört Halife Dönemi, Emevî, Abbâsî, Memlûk, Eyyübîler, Selçuklu vb.) eliyle İslam, kısa sürede Arap

² Kur'an-ı Kerim'de yer alan konuyla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır: "Andolsun, "Allah için üçüncüsüdür" diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse andolsun onlardan inkâr edenlere elbette elem dolu bir azap dokunacaktır. " (Kur'an-ı Kerim, Maide, 73); "Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa artık Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." (Kur'an-ı Kerim, Maide, 72); "(Bir de) Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse (Allah) size neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de onun yarattıklarından bir beşersiniz." (Allah) dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak onadır." (Kur'an-ı Kerim, Maide, 18).

³ İslam'daki Ehl-i Kitap anlayışı ve İslam tarihindeki uygulanaşı hususunda bkz. Öztürk, L. (1995). *İslâm toplumunda bir arada yaşama tecrübesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.

⁴ Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili şu ayet yer almaktadır: "Şüphesiz Allah katında din İslam'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir." (Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran, 19).

⁵ Şamlı Yuhanna (675-750), Nicates de Byzance (842-912), Peder Robert (110-1160), Ortaçağ Avrupa'sında İslam ve Müslümanlar hakkında eserler yazan ve tarihsel etkisi olan isimlerdir.

coğrafyasını aşmış ve sonuçta Müslümanlar büyük bir medeniyet kurmuşlardır (Khan, 2009). Güneyden İspanya içlerine doğru başlayan Endülüs Akınları (756-1031) Avrupa ile Müslümanların ikinci önemli siyasi çatışma alanını yaratmış ve din adına Müslümanlarla savaş, ilk kez bu dönemde Avrupa gündemine gelmiştir. Endülüs Devleti'nin yıkılışından 60 yıl kadar sonra, 200 yıl sürecek olan Haçlı Seferleri ile din adına savaş altın çağını yaşamıştır.

Katolik Kilisesi'nin öncülüğünde organize edilen Haçlı Seferleri (1095-1270) iki medeniyet arasında en uzun süren siyasi mücadele tarihinin adı olarak 8 büyük askeri çatışmayı ifade etmektedir (Demirkent, 2004). İslam'ın yayılışının önüne geçmeyi ve Hıristiyanlığın kutsal şehirlerinde (İznik, Hatay, Kudüs vb.) tekrar Kutsal Krallığın kurulmasını hedefleyen bu akımlar, kısa süreli istisnaları olmakla beraber başarıya ulaşamamıştır.

Orta Asya'dan gruplar halinde gelen ve doğudan Bizans İmparatorluğunu tehdit eden Türkler, Haçlı Seferleri sırasında coğrafi olarak İslam topraklarının Batı kapısında olmaları ve askeri yetenekleri nedeniyle bu dönemde Haçlı orduları ile karşılaşan ve onlarla mücadele etmek durumunda kalan öncül Müslüman grup olmuştur. Haçlı Seferlerindeki savunmalarıyla yetinmeyen Türkler; Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra Bizans İmparatorluğu'nun sınırında kurdukları Osmanlı Devleti ile kısa sürede genişlemiş ve nihayetinde 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile geniş Hıristiyan kitlelerini de içerisinde barındıran büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Batı'da en geniş sınırlarına ulaşan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda imparatorluk idaresinin tüm özelliklerini içerisinde barındıran; Akdeniz, Ortadoğu, Kafkaslar ile Doğu Avrupa'nın tek emperyal gücü haline gelmiştir. İslam'daki *Ehl-i Kitap* yaklaşımına ve Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına uygun şekilde geliştirilen ve *Millet Sistemi*⁶ olarak tanımlanan yönetim anlayışı ile Osmanlı, himayesindeki Hıristiyan ve Yahudi grupları Müslümanlaştırmaksızın (Batı'nın tabiriyle kılıç yoluyla) onların can, mal, inanç ve ibadet özgürlüklerini sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, bu anlayış ile hüküm sürdüğü bu coğrafyalarda uzun yıllar sürecek olan birlikte yaşama kültürünü kurumsallaştırmıştır (Ortaylı, 2007).

1031 yılında uzak Avrupa'da (İspanya) İslam tehdidini bertaraf eden Avrupa, aradan geçen 300 yıl sonra bu sefer Balkanlar üzerinden gelen Türk tehdidi ile karşılaşmıştır. Türklerin Orta ve Doğu Avrupa'daki hükümlerini Emevîlerin, Endülüs tecrübesinden çok daha uzun sürmüş ve Balkanlardaki Osmanlı otoritesini sağlamlaştıran İmparatorluk, özellikle Viyana Kuşatması ile Avrupa'da etkileri hala devam eden tarihsel izler bırakmıştır. Bu gelişmelerden dolayı Avrupa için İslam, Müslüman ve Doğu'ya ilişkin tüm araç ve tasvirler -dil ve üslup korunarak- XIII. yüzyıldan itibaren Türkler üzerinden yapılmıştır.

Türklerin tarihteki bu rolünün Batı'ya ilk ve en önemli etkisi kimlik üzerine olmuştur. Avrupa, Türkleri birlik ve güvenliğine karşı 'tehdit' olarak görmüş ve bu nedenle Müslüman olmalarından dolayı zaten dost edilemez Türkleri, bu dönemden itibaren kendini tanımlarken 'öteki' olarak kullanmıştır (Akdemir, 2007, s. 132; Kula, 2002, s. 127). Özellikle Kuşatma bu noktada tarihsel izler bırakmış ve Avrupalılar tarihte hiç olmadığı kadar topraklarının Müslümanlar tarafından işgal edilmesi korkusu ile karşı karşıya kalmıştır (Pirenne, 2012). Osmanlı'nın ilerleyişini durdurmakta başarısız olan Eski Kıta, Orta ve Doğu Avrupa'yı kaybettiğini kabul etmiş ve Osmanlı tehdidini bertaraf etmek için Karlofça Antlaşması'nın imzalandığı 1699 yılına kadar beklemek zorunda kalmıştır.

Osmanlı'nın bu ilerleyişi Eski Kıta'yı teolojik olarak da etkilemiş ve Türk ilerleyişi sonucunda Hıristiyanlık, Ortaçağ Avrupa'sının dini haline gelmiş ve aslında Ortadoğulu olan Hz. İsa Avrupalılaştırılmıştır (Delanty, 2005). Avrupa ile Hıristiyanlığın özdeşleşme süreci modern döneme, hatta XVII. yüzyıla kadar sürmüş ve Hıristiyanlık bu dönemde Avrupa'daki toplulukların kimliğinin özü haline gelmiştir (Yurdusev, 1997, ss. 35-36).

Türk tehdidinin en üst düzeyde olduğu ve Hz. İsa'nın Avrupalılaştırıldığı bu dönem, Avrupa'da Reform çağına yaşandığı zaman dilimine tekabül etmiştir. Ortaçağ'da Katolik Kilisesi ve Papa; sahip oldukları ve sorgulanmayan sosyal, siyasi, politik ve ekonomik güçleriyle karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2002, s. 80). Bu kontrol edilemeyen ve hesap sorulamayan aşırı güç, zamanla ortaya çıkan yozlaşma, siyasal entrika ve manevralar nedeniyle nihayet XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılda sorgulanmaya başlamıştır. Martin Luther'den önce farklı isimler (Aziz Francesco, Pierre Valdo, Jan Hus ve John Wycliffe vb.) ahlaki yozlaşmaya ve boş inançlara karşı Katolik Kilisesi'nde reform çağrısında bulunmuş, fakat bu konuda başarılı olamamışlardır. Avrupa'nın içlerine kadar gelmiş olan Türk tehdidi, Katolik dünyasının ana gündemi olmuş ve Reformcu grupları yok etmesi için yollanması planlanan Roma ordusu kurulamamıştır. Bu sebeple Reformun kurumsallaşmasında Türk tehdidinin dolaylı bir etkisi olduğu kabul edilmektedir (Cardini, 2004, s. 187).

2. 2. Martin Luther ve Protestanlığın Doğuşu

XVI. yüzyıl, Avrupa tarihi açısından dinsel bir reform çağını ifade etmektedir. Yıllar önce Ortodoks ve Katolik Kilisesi olarak ikiye ayrılan Hıristiyan dünyasında, Martin Luther öncülüğünde yeni bir ayrışma yaşanmış ve bugün Hıristiyan dünyanın ikinci büyük grubu olan Protestanlık doğmuştur.⁷

⁶ Detaylar için bkz. Kenanoğlu, M. (2004). *Osmanlı-millet sistemi: mit ve gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.

⁷ Martin Luther, temelde yeni bir Kilisenin kurulmasını planlamamış ve Katolik dünyasının bir bütün olarak yeniden yapılandırılmasını hedeflemiştir. Fakat Reform hareketinin bir sonucu olarak Katolik dünyası ikiye bölünmüştür. Protestan Kiliselerinin doğuşunda Luther ile beraber Jean Calvin, Desiderius Erasmus ve Huldrych Zwingli etki eden önemli isimler olmuştur. Detaylar için bkz. Ökten, K. (2003). *Reformasyon dönemi siyasal ve dinsel düşünce tarihine giriş*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Dünyadaki Hıristiyanların yaklaşık %50,1'i Katolik; %36,7 Protestan; %11,9 Ortodoks ve %1,3'ü diğer Kiliselere mensuptur (<http://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-traditions/>, 2011).

Yeni kiliselerin kurulmasına öncülük eden Luther, 1483 yılında bugünkü Almanya'nın Saksonya Eyaleti'nde, Katolik bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve Erfurt Üniversitesi'nde hukuk eğitimi almıştır. Tarih okumalarına ve filolojiye meraklı olduğu ve bu nedenle önemli eserler okuyup derin çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Kılıç ve Demirçelik, 2011, s. 187; Erbaş, 2002, s. 200). Rivayete göre üniversiteden evine döndüğü bir gün yıldırım çarpması nedeniyle ölüm tehlikesi ile karşılaşmış ve devamında keşiş olmaya karar vermiştir. Bainton (1950, s. 1) bu olayın, Luther'in hayatındaki dönüm noktası olduğunu belirtmiştir.

21 yaşında Aziz Augustin⁸ Tarikatına bağlı bir manastıra yerleşen Luther, burada ilahiyat eğitimine başlamış ve aynı yıl rahip olmuştur. Wittenberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra din dersleri vermeye başlamış ve 1511 yılında Roma'ya gerçekleştirdiği seyahat tüm düşünce dünyasını değiştirmiştir. Orada türlü yolsuzluklar, papazların tahakkümü, dinin sömürülmesi ve günahların parayla bağışlanmasına dair örnekler gören Luther, hayal kırıklığına uğramış ve bu hayal kırıklıkları, Kilise ve Papa özelinde Katolik inanç ve uygulamalarını sorgulamasına neden olmuştur (Wylie, 1886, ss. 294-297; Patrick, 2007, s. 1232).

Bu sorgulamalar sonucunda 1517 yılında *Endüljansın Kuvvetine Dair Tezler* başlıklı, 95 maddeden oluşan bir bildiri yazmış ve bunu Kiliselere dağıtmıştır. Bu bildiri, Protestanlığın doğuşu olarak kabul edilmektedir (Altıntaş, 2002, s. 60). Akabinde kendisine karşı Papa ve Katolik Kilisesinin saldırıları başlamış ve dönemin Saksonya Dükü III. Frederick, Luther'i koruması altına almıştır. Burada mücadelesine devam eden Luther, 1520 yılında *Hristiyan Kişinin Özgürlüğü Üzerine* (Von der Freiheit des Christenmenschen) isimli ünlü kitabını yayınlamıştır.

Luther daha önce gelen diğer reformcuların aksine düşünceleriyle insanları etkileme ve fikirlerini yayma noktasında başarılı olmuştur. Metinlerinde ve tartışmalarında argo kelimeler kullanmakla beraber hitabeti güçlü bir kişiliktir. Olgun (2000, ss. 207-208) incelemesinde Luther'in, özellikle katı kaderciler ve bunun sonucu olarak aksiyonsuzluğu/eylemsizliği öneren anlayışı nedeniyle Augustinci; Tanrı, iman, şeriat ve kurtuluşa ait görüşleriyle de Pavluscu⁹ olduğuna dikkat çekmiştir.

Luther'in Aziz Augustin ve Aziz Pavlus temelli iman görüşünden yoğun şekilde etkilenen Protestanlık, Hıristiyanlığın temellerinden olan üçleme esasına (Tanrı-Tanrı'nın oğlu-Kutsal Ruh) bağlıdır. İnanca göre zat bakımından Hz. İsa, Tanrı'yla birdir. İnsan buna inanırsa gerçek mutluluğa ulaşır. Ekmek ve şarap ayini olarak tanımlanan Evharistiya'da Hz. İsa vücûden mevcuttur. İbadette İncillerinin okunması ve vaaz esastır.¹⁰ Bu ortak temellere rağmen Reform süreci Hıristiyanlığa getirdiği 5 *Sola* ile Katolik düşüncesinden farklılaşmaktadır (Boice, 2009). *Sola Scriptura* diye anılan ilk ilke, sadece ve yalnızca Kutsal Kitap'ın en üst yetkiye sahip olmasını ifade etmektedir. *Soli Deo Gloria* ise yaratılışın gayesi gereği, insanların tüm hayatlarını Tanrı'nın görkemi için yaşamasını ifade etmektedir. *Solo Christo*, Kiliseyi Tanrı ve insan arasındaki tek aracı olan Mesih'teki imana geri çağırılmayı temel almaktadır. *Sola Gratia* ilkesi, gerçek kurtuluşun yalnız ve sadece Tanrı'nın lütfu sayesinde olacağını ifade etmektedir. Son olarak *Sola Fide*, *Sola Gratia*'yı tamamlar şekilde kurtuluşun yalnızca iman ile olacağını tekrarlamaktadır.

İsa-Mesih özünün korunmasına karşın Hareket, Papalık ve ruhban sınıfının ayrılıkçı pozisyonuna bir protesto niteliğindedir ve bu nedenle Protestanlık ismini almıştır.¹¹ Luther (1520, ss. 542-547) *Hristiyan Asillere Söylev* adlı risalesinde Katolik Kilisesini ve Papalığı, Hıristiyanlığın özüne aykırı şekilde ördükleri şu üç duvar ile eleştirmiştir:

“Romanistler büyük bir beceriklilikle kendi etraflarına üç duvar ördü ve bugüne kadar kendilerini bu duvarlarla korudular; tüm Hristiyanlar çok kötü bir duruma düşmüşken kimse bir reforma girişemedi. İlki, dünyevi güç tarafından baskı altına alındıklarında dünyevi güçlerin kendileri üzerinde hiçbir yargı hakkına sahip olmadığını, aksine, ruhsal gücün dünyevi güçten üstün olduğunu iddia edip savundular. İkincisi, Kutsal Kitap'taki sözlerle uyarıldıklarında Papadan başka hiç kimsenin Kutsal Kitap'ı yorumlamayacağını söyleyerek itiraz ettiler. Üçüncüsü, bir konsül toplamakla tehdit edildiklerinde Papadan başka kimsenin konsül toplayamayacağını iddia ettiler...”

Diğer taraftan Reformcu, 95 Maddelik Tezinde Katolik Kilisesinin ve Papa'nın aşağıdaki uygulamalarını da sert bir dille eleştirmiştir (Luther, 1517):

“(1) Rabbimiz ve Efendimiz İsa Mesih “Tövbe Edin” diye buyurduğunda, inananların tüm hayatının tövbe olması gerektiğini istemiştir... (2) Bu söz, rahiplerce icra edilen sakramental tövbe, yani günah çıkarma ve kefarete ödeme olarak anlaşılabilir. (4) O halde [günahın] cezası, insanın kendi kendini yargılaması devam ettiği sürece bitmeyecektir. Zira bu, hakiki içsel tövbedir ve gözlerin melekûtuna kavuşmamıza dek sürecektir. (5) Papa ya şahsen ya da Kilise Kanunu'nun otoritesiyle verdiği cezaların dışındakileri bağışlayamaz... (27) Paranın para

⁸ 354-430 yılları arasında yaşamış Hıristiyan düşünürüne göre hakikat insanın kendisindedir. Aziz Augustin bu temele dayanarak “Anlayabilmek için inanıyorum.” felsefesi geliştirmiştir.

⁹ 5-67 yılları arasında yaşamış Tarsus doğumlu Yahudi asıllı Hıristiyan azizdir. Pavlik Kiliselerinin kurucusu olarak kabul edilen Aziz Pavlus, Yeni Ahit ve Luka'nın yazımında önemli rol oynamıştır.

¹⁰ Katolik ve Protestan Kiliselerindeki Evharistiya konusundaki anlayış ve uygulama farklılıkları için bkz. Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-şarap ayini (evharistiya) konusunda Katolikler ve Protestanlar arasındaki anlayış farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 439-453.

¹¹ Kelime ilk kez Lutherci görüşleri benimseyen bir grup Alman prensin ilan ettiği deklarasyona (Diet of Spiers, 1529) atflla reform yanlılarını nitelendirmek için Roma Katolik Kilisesi tarafından kullanılmıştır. Detaylar için bkz.

Waardenburg, J. (2007). İçinde *Diyanet İslam ansiklopedisi* (Protestanlık maddesi, Cilt 34, ss. 351-354). İstanbul: İSAM.

*kutusuna atılmasıyla birlikte ruhun daha o an [Araf'tan] uçup kurtulduğu sadece bir insan öğretilidir. (28)
Paranın para kutusuna atılmasıyla, ancak kârın ve hırsın artacağı kesindir.”*

Luther'e göre Papalığın sahte hâkimiyet ve sömürü yoluyla Hıristiyanlıkta kurduğu hiyerarşi ve siyasi yetkileri reddedilmelidir. Reformcu, Papanın af ve merhamet yetkisine, Araf (Purgatoryum) inancına,¹² Katolik ayinlerine ve Cennet için anahtar satmaya (Endüljans) karşı çıkarak Papanın yanılmazlığı kuralını 'aptallık' olarak tanımlamıştır. Bu karşı tutum, İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerini de etkilemiş ve 'Papacı Türkler', okumalarında ortaya çıkan ana temalardan birisi olmuştur. Temelde Hıristiyanların bu reddiye ile özgürleşeceğini savunmuş ve bu konuda *Hıristiyan Kişinin Özgürlüğüne Dair* adlı risalesinde şu ifadeleri kullanmıştır (Luther, 1543a, s. 549):

“Ruh, yaşamak için Tanrı'nın sözü dışında hiçbir şeye ihtiyaç duymaz; Tanrı'nın sözü olmadan ihtiyaçlarından hiçbirini karşılanmış olmaz.... Nasıl ruh yaşamak ve aklanmak için sadece söze ihtiyaç duyuyorsa, başka hiçbir çabayla değil, sadece inançla aklanabileceği de açıktır. Çünkü eğer başka bir vasıta ile aklanmak mümkün olsaydı, söze ve neticede inanca gerek kalmazdı... Sadece inanç aklanma sağlar, özgürleştirir ve kurtarır...”

Bununla beraber dinde bireyi ön plana çıkararak ve arada üçüncü bir aktör olarak ruhban sınıfını ve Papalığı reddeden Reformcu, insanların gerçek iman yoluyla özgürlüğe ulaşabilmesi için Kutsal İncil'i mutlaka kendi dillerinde okuması gerektiğini vurgulamıştır (Has, 2014, s. 254). Luther'e göre, teolojik düşüncelerin tamamı Kitab-ı Mukaddes'ten beslenmektedir. Bu yüzden Tanrı'nın sözü ve tek ilahî kaynak olan İncil'in herkeşçe anlaşılması gerekmektedir (Deniz, 2012, s. 7). Reformcu, buna dayanarak İncil'i Almancaya çevirmiştir.

İncil'in ulusal dillere çevrilmesi, devam eden yıllarda Protestanlığın Eski Kıta'da yayılmasına ve aynı zamanda milli kiliselerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum Papalık makamının elindeki teolojik ve siyasi güce büyük bir darbe vurmuş, kısmen din ve devlet işleri birbirinden ayrılmaya başlamıştır. Luther'in din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması yönündeki savları nedeniyle Avrupa'da sekülerleşmeye önemli katkılarının olduğu kabul edilmektedir (Koray, 2005, s. 38).

Ünlü tarihçi Delanty'e (2005, s. 97) göre Protestanlık neticesinde din, rasyonelleşmiş formda ve bireyler bazında varlığını sürdüren konuma indirgenmiştir. Avrupa'daki Reform hareketleri sonucu ve inancın bireyselleşmesine bağlı olarak Hıristiyan âleminin bütünlüğü düşüncesi yıkılmış ve dinsel unsurların yerini zamanla akıl ve bilim almıştır (Dawson, 1971, s. 81). Sonraki yüzyıllarda akıl ve bilime eklenen kapitalizm ve sekülerleşme ile ulus devletler ve ulusal kimlikler ortaya çıkmıştır (Özgöker ve Musaoğlu, 2013, s. 72). Ayrıca dinin sosyal yaşamdaki rolü Ortaçağ'a kıyasla erozyona uğramış; Hıristiyanlık, Ortaçağ'da Avrupa kimliğinin neredeyse kendisiyken modern dönemde sadece unsurlarından biri haline gelmiştir (Yurdusev, 2007, s. 38; Dinç, 2011, s. 40).

Son olarak tüm bu Reform süreci Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları'nın çıkmasına neden olmuştur. Katolik ve Protestan olarak ayrılan Alman prensliklerinin arasında başlayan ve Fransa, İsveç, Hollanda, Danimarka, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Habsburg Hanedanlığı'nın dâhil olmasıyla bir kıta savaşına dönen çatışmalar, 1648 yılında Protestanların zaferi sonrasında imzalanan Vestfalya Antlaşmaları ile son bulmuştur.¹³

3. Martin Luther'in Değerlendirmelerinde Ortaya Çıkan Ana Temalar

Luther'in okumalarında ortaya çıkan temaları incelenmeden önce bazı hususların irdelenmesi, konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Bu amaçla sırasıyla Luther'in değerlendirmelerinde yer alan kavramların içeriği, İslam ve Türkler hakkında yazmasının nedenlerini açıklarken ileri sürdüğü tezler, bilgi toplamak için kullandığı kaynaklar, cevap bulmaya çalıştığı temel sorular ve son olarak da tüm bu değerlendirmelerdeki ötekileştirici, dışlayıcı ve aşağılayıcı üslubunun altında yatan başlıca nedenler açıklanmıştır.

Çalışmanın daha anlaşılır olması için Reformcu'nun risalelerinde kullandığı kavramlara ve bu kavramlarla neye işaret ettiğine değinecek olursak: Türklerin o dönem, Müslümanların öncüsü/lideri olması, Luther'in İslam ve Müslümanlara yönelik söylemini Türkler üzerinden yapmasına yol açmıştır (Olgun, 2000, ss. 187-189). Luther'in risalelerinde 'Türk' ve 'Türkler' şeklindeki kullanımları, ırk olarak Türklerle alakalı olmayıp, bir bütün olarak Müslümanları ifade etmektedir. Reformcu, risalelerinde 'Müslüman' kavramını nadiren kullanmış ve bunun yerine çoğunlukla 'Türk' kelimesini tercih etmiştir. Benzer şekilde 'İslam' kelimesinin yerine de 'Muhammed'in dini', 'Muhammed'in yalanları' ya da 'Türklerin inancı' sözcüklerini tercih etmiştir.

Luther, tüm risalelerinin giriş kısımlarında, çalışmanın önemi ve neden yazıldığı/okunması gerektiği hususlarında geniş açıklamalar yapmıştır. İslam ve Türklerle ilgili çalışmalarında da bu durum gözlemlenmektedir. Reformcu, İslam ve Türkler üzerine araştırma yapıp eserler kaleme almasını iki nedene dayandırmaktadır. Daha önce yazılmış eserlerin gerçekçi olmamasını, çalışma yapmasına ilk gerekçe olarak göstermiştir. Konuyla ilgili Nicolaus Cusanus (Kusallı Nicolas) tarafından kaleme alınan *Refutation of the Alcoran (Kur'ana Reddiye)* ve *The Critique of the Alcoran (Kur'an'ın Çürütülmesi)* adlı eserler için yazdığı önsözde yer alan “*Daha önce (Türkler hakkında) çalışma yapanlar çok az güvenilirliğe ve uzmanlığa ulaşabilmiştir, çünkü*

¹² Katolik inancına göre; günahkâr olan Hıristiyanların öldükten sonra arınmaları için gönderildikleri, cennet ile cehennem arasındaki ara âleme 'Araf' denir. İnanca göre Tanrı'nın dostluğu ve nuru içinde ölenlerden, henüz tam olarak arınmamış olanlar, ebedi esenliklerini garanti altına almış olmalarına karşın, cennet mutluluğuna girmek için gerekli kutsallığı elde etmek amacıyla bu ara âlemde öldükten sonra önce arındırıcı bir ateşten geçireceklerdir.

¹³ Detaylar için bkz. Sander, O. (1989). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.

çalışmaları Türklere olan nefretleri ya da reddiyelerindeki savların zayıflığı nedeniyle ucuzlaşmıştır/kıymetsizleşmiştir.” ifadeleri bu noktada dikkat çekmektedir (Luther, 1530, s. 258).

1530 yılında kaleme aldığı *Türklerin Yaşamı ve Gelenekleri Hakkında Bir Kitap* adlı risalesinde Luther, temelde ‘Muhammedcilerin skandallarını ortaya koymak’ yoluyla, Avrupa’nın Türkleşmesini/Müslümanlaşmasını önlemek adına mutlaka Türklerin din ve kültürleri hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini belirtmiştir (Luther, 1530, s. 260). Ona göre bir Türk, üç boyutta Avrupa’yı (Hıristiyanlığı) tehdit etmektedir: ruhsal boyut, dünyevi boyut ve son olarak yuva-evlilik boyutu (Luther, 1529, s. 48). Reformcu buna rağmen idarecilerin ve aydın sınıfın Türkler hakkında kendilerine kesin bilgi vermek için herhangi bir çabalarının olmamasından nefret ettiğini belirtmiş ve Hıristiyanların mutlaka Türkler hakkında bilgi sahibi olmasını salık vermiştir (Luther, 1529, s. 40).

Francisco (2007, s. 97), Martin Luther’in hiç görmediği Türkler ve İslam hakkındaki bilgilerini şu dört eserden aldığını aktarmıştır: Nicolaus Cusanus (Kusalı Nicolas) tarafından 1649 yılında kaleme alınan *Critique of the Alcoran* (Kur’an’ın Çürütülmesi) ve *Refutation of the Alcoran* (Kura’an’a Reddiye) adlı eserler; Georgius de Hungaria’nın 1481 tarihli *Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglis der Türken* (Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme) eser ile 1542 yılında bulunduğu Kur’an-ı Kerim’in Latince tercümesi. Konuyla ilgili Levin (2007, s. 218), Luther’in okuduğu ve değerlendirmelerini temellendirdiği bu metinlerin, Ortaçağ kaynaklı olduğu ve daha önce yazılmış eserlerde olduğu gibi çok fazla hatalı bilgiler içerdiğini kaydetmiştir.

Martin Luther’in diğer Ortaçağ tarihçilerine ve ruhban sınıfına kıyasla, İslam’ı kulaktan dolma bilgilerle değil, birincil kaynaktan –yani Kur’an-ı Kerim’den- öğrenmek için uğraştığı; hatta bir dönem tercümesiyle meşgul olduğu bilinmektedir (Hıdır, 2006, s. 143). Kur’an-ı Kerim’in o zamana kadar Avrupa dillerine çevrilmemiş olmasından yakınan Reformcu, Ricoldo de Monte Croce’nin *Confutatio Alcorani* (Kur’an’ın Çürütülmesi) adlı eserinin Almanca çevirisine yazdığı önsözde ‘utanç verici şey’ olarak nitelendirdiği Kur’an-ı Kerim’in tercümesine olan ihtiyaçla ilgili şunları söylemiştir (Luther, 1530, s. 258): "*Kur’an daha önce Latinceye çevrilseydi, herkes Muhammed’in Hıristiyanlığın düşmanı olduğunu görür, Muhammed de uzun süre Hıristiyanlığa zarar veremezdi.*" Kur’an-ı Kerim’in tamamını okuyup okumadığı bilinmemekle beraber, İslam’ın ilahî din olmadığı yönündeki iddiasını ispatlamak için, Kur’an-ı Kerim’de özellikle Hz. İsa’nın işlendiği ayetlerle ilgilendiği, şu yorumlarında ortaya çıkmaktadır (Luther, 1529, s. 41):

"Kur’an İsa’yı ve Meryem’i hiç günahı olmayanlar olarak çok övüyor. Fakat İsmail ve Yunus gibi kutsal bir peygamber olmasından başka bir şey söylemiyor. Tanrı’nın oğlu olduğunu ve gerçek Tanrı olduğunu inkâr ediyor. İsa burada (Kur’an’da) kurtarıcı değil, kral değil, günahının affı değil, ne lütf ne de kutsal ruh. Ne baba, ne oğul ne kutsal ruh, ne vaftiz, ne takdis merasimi, ne İncil, ne inanç, ne de tüm Hıristiyan öğretisi ve yapısı. Hiç biri yok. Çünkü Muhammed’in kendi öğretisi ve özellikle kılıç öğretisi var. Türk inancının aslı da budur."

Öte yandan Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa’nın isminin geçmesi ve Hz. İsa’yı, Tanrı tarafından yollanan bir peygamber olarak tanımlaması Luther’in dikkatinden kaçmamıştır. Buna rağmen Luther, Kur’an-ı Kerim’de Hz. İsa’nın resmediliş şeklini beğenmeyerek şu ifadelerle endişesini dile getirmektedir: "*Mesih’in Muhammed’in seviyesinin altında bulunduğu ve ondan daha küçük olduğu inancı içinde her şey mahvolur.*" (Luther, 1529, s. 42). Bir Hıristiyan olarak Luther, İslam’da Hz. İsa’ya yüklenen anlamı kendi bildikleri/iman ettikleri değer nedeniyle yeterli görmemiş ve bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in vahiy temelli bir kitap olmadığı/olamayacağı sonucuna varmıştır. Buna bağlı olarak İslam’ın gerçek bir din olmayıp (yalancı) Muhammed’in kendi öğretisi olduğunu iddia etmiştir. Luther’in İslam, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed hakkındaki değerlendirmelerinde ötekileştirici, dışlayıcı ve aşağılayıcı bir üslup kullanmasının temel nedeni, İslam ile inandığı Hıristiyanlık arasındaki bu teolojik ayrışma olmuştur. Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde de aynı üslubu takip etmesinin özünde ise Türklerin Müslüman olması yatmaktadır. İslam’ın şartlarına uygun olarak Hz. İsa’ya peygamber olarak iman eden, fakat Hıristiyanlığı sonradan bozulmuş olarak nitelendiren 'Müslüman' Türkler; Luther’in gözünde son peygamber olarak Hz. İsa yerine 'yalancı' Muhammed’e inanmaları ve Hıristiyan olmamaları nedeniyle kâfir, cehennemlik ve kötü insanlardır. Luther’in eserlerinde işlediği bu teolojik farklılaşmalar bir bütün olarak ele alındığında Luther’in değerlendirmelerindeki temel belirleyici etmenin Reformcu’nun Hıristiyan kimliği olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Martin Luther’in İslam ve Türkler hakkındaki araştırma ve çalışmalarında üç soruya cevap aradığı görülmektedir: (I) İslam vahiy temelli ilahî bir din midir, Muhammed kimdir? (II) Türk (Müslüman) kimdir? (III) Son olarak, Türklerle (Müslümanlarla) nasıl mücadele edilmelidir? Çalışmanın ikinci kısmında işlenen ana temalar, Luther’in bu sorulara aradığı cevaplarda ortaya çıkmaktadır.

Yapılan metin analizleri ve yazın taraması sonucunda, Martin Luther’in İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde beş temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla (I) Tanrı’nın Gazabı Türkler, (II) Papacı Türkler, (III) Savaşılması Gereken Düşman Türkler (IV) Zalim ve Şehvet Düşkünleri Türkler, (V) ve son olarak ‘Övülesi’ Türkler.

3. 1. Tanrı’nın Gazabı Türkler

Luther, ilk yıllarında iddiasını Kitab-ı Mukaddes’e dayandırarak Tanrı’nın -Şeytan’ın tarafında olan- Türkleri, Hıristiyanları cezalandırmak için yolladığına inanmıştır. "*Türkler, Tanrı’nın falakası ve Şeytanın hizmetçisi, bunda hiç şüphe yok.*" (Luther, 1529, s. 33) cümlesi bu noktada çarpıcıdır. Teslimiyetçi ve determinist bakış açısıyla Türkleri, Daniel efsanesindeki¹⁴ dördüncü

¹⁴ M.Ö. II. yüzyılda Daniel tarafından Yeni Ahid’in Vahiy kitabında, Deccâl’in iki canavar şeklinde sembolik portreleri verilir. Bunlardan biri denizden çıkan on boynuzlu, yedi başlı bir canavardır. Onun başları üzerinde küfür isimleri bulunur. Detaylar için bkz. Demirci, K. (1994). İçinde *Diyanet İslam ansiklopedisi* (Deccal maddesi, cilt 9, ss. 67-69). İstanbul: İSAM.

hayvanın on boynuzundan küçük olanı olarak yorumlamış; Mısır, Asya ve Yunanistan'ın Türk egemenliği altına girmesini de benzer şekilde, teolojik zeminde gerekçelendirmeye çalışmıştır. Reformcu, 'küçük boynuz' olarak yorumladığı Asyalı zalim Türk'ü, İncil'deki *Gog ve Magog (Yecüc Mecüc)* söylemine uyarlamıştır. Yecüc diye nitelendirdiği Türkler için aşağıdaki tasviri kullanmıştır (akt. Hagemann, 2000, s. 13):

"Bunlar, bizde olduğu gibi, büyük ve güzel evler inşa edemezler; hayvan gibi, başlarının üstünde bir damla yetinirler... Yağma ve savaşa sürekli hazır olan vahşi ve yağmacı göçebelere... Şeytan, Daniel'in 7. bölümünde dediği gibi, şüphesiz sadece Hıristiyanlığın dünya hâkimiyetini değil aynı zamanda İsa'nın krallığını, onun kutsal kullarını ve üyelerini inançtan uzaklaştırmak için vasıta olarak Türkü seçiyor."

Reformcu'ya göre Türklerin başarılarının nedeni Tanrı'nın gazabıdır. Bu amaçla *"Fakat bu kör Türklerin iddia ettiği gibi Muhammed'in inancının doğru bizim inancımızın yanlış olduğu anlamına gelmemektedir... Mezmurlarda (İncil'de bir bölüm) okuduğumuz üzere Tanrı günahlarımızın cezası ve affı olarak bu duruma izin vermiştir."* ifadelerini kullanmıştır (akt. Montecroce vd., 2002, s. 3). Benzer şekilde bir diğer risalede (Luther, 1541, s. 92) *"Türk bizim 'öğretmenimiz'dir. O (Türkler) bizi Tanrı'dan korkmak ve dua etmek için eğitip öğretmektedir."* iddiasını tekrarlamıştır.

Kıyamet kehanetine dayanan başka bir içtihadında Luther, Türklerle mücadele edilmemesi gerektiği sonucuna varmış ve Hıristiyanlara sabır çağrısında bulunmuştur (akt. Tanyu, 1981, s. 157): *"Tanrı Türkleri, Hıristiyanlara ceza versin, onları yola getirsin diye gönderdi. Bu nedenle onlara karşı savaşmak mümkün değildir, buna boyun eğip, sabretmek gerek. Fakat Tanrı ileride, onların (Hıristiyanların) çektikleri cezayı kâfi görecektir ve Türkleri geri çekecektir."*

Yukarıdaki alıntıları da dikkate alındığında Luther, Tanrı'nın eğitici Türk sopasıyla Avrupa'yı cezalandırmasının nedenini Hıristiyanların günahları olarak görmüştür (Hagemann, 2000, s. 8). *Türklerle Karşı Duaya Çağrı* adlı risalesinde para ve servet tutkusunu, hırsızlığı, tefeciliği, faizle para veren bankerleri, sadakatsizliği, açgözlülüğü ve itaatsizliği, dönemindeki Hıristiyan dünyanın temel günahları olarak sıralamıştır (Luther, 1541, ss. 85-116). Özelde Alman toplumuna eğilmiş ve Almanya'yı günahla olgunlaşması, günahkârlığı had safhaya çıkarması nedeniyle eleştirmiştir (Luther, 1541, s. 88). Luther'e göre tövbe edilip günahlar bırakılmadan, Tanrı'nın 'yoldan çıkmış' Hıristiyanlarla barışması mümkün değildir. Ayrıca hâlihazırda bu şart sağlanmadan Türklerle karşı yapılacak bir mücadele, Tanrı'nın buyruğuna da aykırıdır (Luther, 1529, s. 26): *"Ben hiç kimseyi Türklerle karşı savaşa çekmek veya çağırmak gibi bir koşulu burada öne sürmüyorum, bu ancak ilk koşul yerine getirilirse olur... Yani tövbe edilir ve Tanrı barıştırılır ise."*

3. 2. Papacı Türkler

Protestanlık; özünde Papalık ile Katolik Kilisesinin öğretisi ve uygulamalarının eleştirisi üzerine oturduğu için hem Papalık hem de Türkler, Luther'in okumalarında temel 'ötekiler' olarak karşımıza çıkmaktadır. Luther'in Türkleri tanımlarken Papa ile mukayeseler yapması ve her ikisini de Hıristiyan dünyası için düşman olarak tanımlaması, Luther'i diğer Ortaçağ okumalarından ayırmaktadır. Konumuzla doğrudan ilgili olmamakla beraber, Protestan metinlerinde bir diğer 'ötekinin' de Yahudiler olduğu not edilmelidir.¹⁵ Fakat tehdidin boyutu nedeniyle Türklerin ötekileştirilmesi, Yahudilere kıyasla çok daha yoğun ve sert olmuştur.

Bu 'ötekileri' sık sık birlikte işleyen Luther; Papalığın Türklerle kıyasla Hıristiyanlığa daha büyük zararlar verdiğini iddia etmiştir. Ahir zaman kehanetine dayanarak ve Kitab-ı Mukaddes'e referans vererek sadece Türklerin değil, aynı zamanda Papalığın da kıyamet alametlerinden olduğu içtihadını geliştirmiştir. Reformcu, Papayı 'sinsi bir iç düşman', Türkleri ise 'korkunç bir dış düşman' olarak tanımlamış ve kehanette bulunarak Türkleri ve Papayı iki 'Deccal' olarak nitelendirmiştir. Luther, Papa için 'yalancı', Türkler içinse 'cani-katil' sıfatlarını sıklıkla kullanmıştır. Aşağıda yer alan mukayesesi, Türkler ve Papa hakkındaki görüşlerini açıkça ortaya koymaktadır:

"O da yani Türk de Papacıdır. Çünkü yaptıklarıyla kutsal ve mutlu olacağını sanıyor; Hıristiyanlığı ve onun idaresini bozmayı, evliliği yok etmeyi günah saymıyor. Türk'ün şiddet ve kılıçla yaptığı bu üç şeyi Papa da ikiyüzlülükle yapıyor." (Luther, 1529, s. 50). " ... Türk herkesi kendi inancında özgür bırakıyor. Bunu Papa yapmıyor, bilakis kendi Şeytani yalanlarını tüm Hıristiyanlık dünyasına empoze ediyor. Bu durumda Papa'nın ordusunun verdiği maddi ve manevi zarar, Türklerinkinin on katıdır..." (akt. Hagemann, 2000, s. 15).

Papa ile Türklerin, Hıristiyanlara verdiği uhrevi ve dünyevi zararların yanında Luther, her iki aktörü de aile kurumuna zarar vermekle itham etmiştir. Katolik Kilisesindeki evlilik yaşınının, Hıristiyan amentüsüne aykırı olduğunu sıklıkla vurgulayan Luther, bu tezini Türkler ve Papa ile yaptığı mukayesede de kullanmıştır (Luther, 1541, s. 112): *"Papa, iffetlilik bahanesiyle evliliği günahkârlık olarak yasaklayıp kınamıştır; Türk, kadını kocasından koparıp ayırır ve onları inek ve buzağı gibi satar... Kısacası Papalık ve Türk Krallığı evin, kentnin ve Kilisenin itibarını yıkmaktan başka bir şey yapmamıştır."*

Türklerle Karşı Savaş Hakkında isimli risalesinde, Türklerin kılıçla uyguladığı hükümleri Papa'nın aforozla uyguladığını iddia etmiş (Luther, 1529, s. 69), Papa'ya karşı da savaşılmalı mı sorusuna *"Birine nasıl davranıyorsan, diğerine de öyle davran ve bunların hiçbirisi yanlış değildir; benzer günah benzer cezayı gerektirir."* cevabını vermiştir (Luther, 1529, s. 70).

¹⁵ Martin Luther "Yahudiler ve Yalanları" isimli ayrı bir risale de yayınlamıştır. Bkz. Luther, M. (1543b). *The Jews and their lies*. (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/Luther_on_Jews.html, erişim 05 14, 2014).

Bu mukayesenin nedeni sorgulandığında, temelde Papalığın ve Katolik Kilisesinin eleştirisi için İslam ve Türkler'in birer araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu mukayeseleri yaparak Katoliklerin, 'gerçek' Hıristiyanlığı yozlaştırdıklarını anlatmış; özelde ise Papa ve Kilisenin kendi dünyevi menfaatleri uğruna kutsal dini saptırdıklarını vurgulamıştır. Reformcu bu düşüncüyü güçlendirmek ve halkı bu noktada ikna etmek için Papalığı ve Kiliseyi Türklere benzetme –hatta onlardan daha tehlikeli resmetme- yoluna gitmiştir. Diğer bir ifadeyle protesto ettiği Katolik öğretilerini ve Papalığı; İslam ve Türkler üzerinden eleştirmiştir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'i, Yahudilerin Talmud'u ve Papa'nın emir ve hükümleri ile eşdeğer sayması ya da Türklerin güç kazanmasını ve zaferler elde etmesini, Katolik Kilisesinin ve Papa'nın bir zaafi olarak açıklaması bu tespiti güçlendirmektedir (Wolf, 1941, s. 167).

3. 3. Savaşılması Gereken Düşman Türkler

Türkleri Tanrı'nın eğitici bir sopası ve kıyamet alameti olarak resmeden ve kendi hallerine bırakılmasını salık veren Luther'in, Viyana Kuşatması (1529) ile Türkler hakkındaki görüşünün değiştiği ve sonraki yıllarda reel-politik düzlemde, askeri mücadeleyi gündeme getirdiği görülmektedir (Jerkins, 2012; Kumrular, 2010, s. 125). Alman coğrafyasındaki bu yeni tehdit üzerine 1529 yılında kaleme aldığı *Türklere Karşı Savaş Hakkında* adlı risalesinde, önceki okumasının aksine Almanları Türklere karşı savaşmaya çağırmıştır (Luther, 1529, s. 72):

“İmparator, halkı için onların kötülüklerine engel olmasa da Türk'e karşı yapabileceği her ne varsa yapmalıdır, o yine de Türk'e engel olup halkından uzak tutmak suretiyle halkını koruyup kurtarmaya çabalamalıdır. İmparator sadece görevi, sorumluluğu, Tanrı'nın emri ya da yukarıda söylediğim gibi, sadece Türkün Hıristiyanı olmayan ve aşağılık idaresinden dolayı değil, halkının başına gelmiş bu sefalet ve perişanlıktan dolayı bunu yapmaya teşvik edilmelidir.”

Bu algısal değişimin altında iki nedenin yattığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Viyana kapılarına kadar gelmiş olan Türk tehdidinin bu Kuşatma ile Hıristiyan dünyasında hiç olmadığı kadar yüksek seviyeye ulaşmasıdır (Hagemann, 2000, s. 22). Nitekim Luther (1529, s. 77) *"Aslında Türk bizim tam gırtlığımızdır..."* ifadesiyle Almanya'nın Türkler tarafından işgal edilebileceğinin altını çizmiştir. Hagemann'a (2000, s. 7) göre Luther'in böyle davranmasının sebebi, onun her şeyden önce bir Ortaçağ insanı olması ve Türklerle ilgili yazılarında İslam'ın siyasi ve askeri iktidarına karşı tavır almayı gerekli görmesidir.

Bazı Protestan Prens ve Düklerin, Luther'in ilk fikirlerini beğenmemiş olması ve Türklere karşı durulmazsa Türklerin Almanya'ya girerek hükümlerini yıkabileceği yönündeki eleştirileri, fikirlerinin değişmesinde ikinci bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun farkına varan Luther (1529, s. 21) şu ifadeleri kullanmıştır: *"Masum bilinçlerin bu iftiralarla daha fazla aldatılmaması; onların benim ve doktrinlerim hakkında şüpheye düşmemeleri için ve bizim, Türklere karşı savaşmamamız gerektiği inancıyla aldatılmamaları için artık yazmak zorundayım."*

Luther'e göre Türklere mücadele edilmelidir. Fakat bu savaş Hıristiyanlık adına değil, bir kralın emrinde ve onun adına yapılmalıdır (Luther, 1529, s. 52). Reformcu'ya göre imparator, ne Hıristiyanlığın başı, ne de İncil'in ya da imanın koruyucusudur (Luther, 1529, s. 53). Aksine bu görevler din adamlarındır. Hükümdarlardan beklenen şey ise, idaresi altındaki halkını koruması ve onları sefalet ve perişanlıktan kurtarmasıdır (Luther, 1529, s. 72). Kısacası hükümdarlar, Alman coğrafyasını tehdit etmesi nedeniyle ve dünyevi sorumluluklarından olan güvenliği sağlamak adına Türklere mücadeleyi görevini yerine getirmelidir. Bu amaçla kullandığı *"Özellikle biz, savaşımızı çocuklarımız ve gelecek nesiller için yapıyoruz."* ifadesi dikkat çekicidir (Luther, 1541, s. 112).

Türk tehdidiyle yüzleşen ve onlarla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulayan Luther, sahip olduğu Ortaçağ zihniyetinin aksine, hayatı boyunca Müslümanlara karşı Haçlı Savaşlarını bir strateji olarak onaylamamış ve Hıristiyanları bu noktada ikna etmek için teolojik argümanlar geliştirmiştir. Haçlı zihniyetine karşı geliştirdiği ilk tez, bunun Hz. İsa'nın mesajı ile bağdaşmadığı üzerine oturmaktadır. Luther'e göre kutsal toprakları geri alıp orada Hıristiyan Krallığını yeniden canlandırmayı hedefleyen Haçlı Seferleri, barış dini olan Hıristiyanlığın özü ve Hz. İsa'nın mesajı ile bağdaşmamaktadır. Zira ona göre Hz. İsa, insanları öldürmek için değil, dünyayı kurtarmak için gönderilmiştir (Canatan ve Hıdır, 2007, s. 156). Haçlı Seferleri'ne karşı çıkmasının ikinci nedeni 'protesto' kimliğine dayanmaktadır. Luther'e göre Papa ve Katolik Kilisesi, özde Alman paralarını soymak ve asıl vazifelerini bırakıp yozlaşmalarının üstünü örtmek için bu seferlerde komutanlığa soyunmuştur (Luther, 1529, ss. 25-27). Reformcu'ya göre Haçlı Seferleri ile Mesih'in adı kirlenmiş ve Tanrı'nın ismi kana ve lekeye bulaştırılmıştır (Luther, 1529, s. 27).

Teolojik zeminde Haçlı Seferlerine karşı olmasına rağmen Luther'in Türklere mücadele için, teolojik referanslar kullandığı gözlemlenmektedir. Luther, Hıristiyanları Türklere karşı savaşmaya teşvik etmek için kaleme aldığı risalede, Kitab-ı Mukaddes'e dayandırarak şu ifadeleri kullanmıştır (Luther, 1529, s. 33): *"Türkler Tanrı'nın gazabı ve Şeytanın hizmetkârı olduklarından yapılması gereken ilk şey (Türklerin) efendisi olan Şeytanı cezalandırmak ve Tanrı'nın elinden sopayı almaktır."* Benzer şekilde Luther, Haçlı zihniyetinin sıklıkla kullandığı araca yönelmiş ve Türklere karşı savaşan askerlerin, ölmeleri durumunda Tanrı'nın gözünde 'şehit' olacaklarını tekrarlamıştır (Luther, 1541, s. 111).

Reformcu'nun Türklere mücadeleyi irdelerken temelde daha dünyevi ve rasyonel yorumlar geliştirdiği de gözlemlenmektedir (Lewis, 1993, s. 73). *'Boş yere dökülecek kanın sorumluluğunu'* sürekli vurgulayan Luther (1529, 75-78), eğer sağlam ve yeterli bir direnme yapılamayacaksa, gereksiz kan dökülmesini önlemek adına Türklere savaşmamının daha iyi olacağını belirtmiştir. Hatta bu noktada İncil'e referans vererek küçük bir kuvvetle güçlü bir krala karşı yola çıkmanın, Tanrı'yı öfkeli edeceğini not etmiştir (Luther, 1529, s. 75).

Luther'e göre, Türklere savaşta zafere ulaşmak için öncelikle Hıristiyan coğrafyasında birtakım şartların sağlanması gerekmektedir. Bunlardan ilki, bu savaşa fiilen katılacak olan askerlerde bulunması gereken özelliklerdir. Luther bu özellikleri

doğruluk, dürüstlük, alçak gönüllülük, zafer sonrası gelecek şöret ve ganimet amacını gütmemek olarak sıralamıştır (Luther, 1529, ss. 52-61). Bununla beraber Luther, döneminde parçalanmış olan Alman prensliklerin mutlaka bir bütün olarak hareket etmelerini, ikinci şart olarak öne sürmüştür. Bu amaçla “*Eğer krallarımız ve prenslerimiz birbiriyle anlaşır ve birbirlerine destek çıkarlarsa ve Hıristiyanlar da onlara dua ederse dehşete kapılmayacağım ve iyi umutlar taşıyacağım.*” ifadesini kullanmıştır (Luther, 1529, s. 76).

Son olarak bir din adamı olması sebebiyle Luther’in mücadele için dua boyutunu ön plana çıkardığı görülmektedir. Luther’in önderliğinde XVI. yüzyılın ikinci yarısında *Türk Duaları* olarak adlandırılan bağımsız bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır (Aslan, 2009, s. 115). Özel baskı şeklinde ya da toplu halde yayımlanan bu metinler, Kilise ayinlerinde ve bireysel olarak kişilerin dualarında okunmuş ve Tanrı huzurunda düşman Türklerle dua aracılığıyla mücadele edilmeye çalışılmıştır (Coşan, 2009, s. 102). Luther (1541, s. 178) yaptığı dua çağrısında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Dua edebilen herkes bu iğrençlerin (Türklerin) bize hükmetmemeleri ve Tanrının öfkesi olan bu Türkler ile (bizi) cezalandırmaması için dua etsin.*” Bu çerçevede Luther’e göre yeryüzünde adaletin egemen olması için Tanrı’nın sözüne kulak verilmeli ve mutlaka dua edilmelidir. Bu dualar sayesinde Hıristiyanlar hem samimiyetle Tanrı’ya yönelecek hem de Tanrı’ya, Türklerin İsa Mesih’in düşmanı olduğuna ikna edeceklerdir. Luther’e göre duanın muhtemel bu iki sonucu ve Tanrı’nın inayetiyle, Türklerin ve Şeytanın Hıristiyanlara verdiği zararlar son bulacaktır (Luther, 1541, ss. 91-103).

3. 4. Zalim ve Şehvet Düşkünü Türkler

Martin Luther’in İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde ortaya çıkan bir diğer tema ise, Türklerin yani Müslümanların zalim ve şehvetine düşkün insanlar olduğu iddiasıdır. ‘Yalancı’ olmasına rağmen nasıl olup da Hz. Muhammed’in kısa sürede İslam’ı geniş coğrafyalara yaydığı, diğer Ortaçağ yazarları gibi Luther’in de cevap aradığı temel sorulardan birisi olmuştur.

Ortaçağ Avrupa’sında İslam’ın temelde iki nedenden yayıldığı iddia edilmiştir. Bunlardan ilki dinin şiddetle/kılıçla yayıldığı, ikincisi ise Muhammed’in hayvani duygulara yani çok eşlilik ve cariyeliğe başvurarak Arapları ikna ettiği (Kalın, 2007; Southern, 1962; Günay, 2010). İslam’ı ‘Muhammed’in dini’ olarak tanımlayan Luther de çabasını İslam’ın neden ilahî bir din olmadığını ispatlamak için harcamış ve bu noktada Ortaçağ Avrupa’sında sıklıkla kullanılan şiddet, yalan ve şehvet tezlerine başvurmuştur.¹⁶

Ortaçağ Avrupa’sında İslam’ın yayılmasını açıklamak için kullanılan şehvet miti; Luther’in Türklerin aile ve evlilik kurumu üzerinden insanlığa verdiği zarar tezinde gözlemlenmektedir. Türklerin evlilik geleneklerini tasvir ettiği metinde Türk erkeklerinin şehvetine düşkün olduğunu “*Kur’an’ın erkeklere 10 ya da 20 eş alma ve boşama hakkı verdiğini, Türklerde kadınlara ölçülemeyecek kadar ucuz ve aşağılık olarak görüldüğünü ve sığırlar gibi alınıp satıldığını,*” iddia etmiştir. Luther’e göre Türk geleneklerindeki bu uygulama evlilik olarak tanımlanamaz, öyle ki Türklerin (erkeklerinin) bir hayatı ömür boyu paylaşmak gibi bir amaçları bulunmamaktadır (Luther, 1541, s. 112).

Reformcu’ya göre Türklerdeki bu şehvet düşkünlüğü temelde Hz. Muhammed’e dayanmaktadır. ‘Şeytanın hizmetçilerinden biri’ olduğuna inandığı Hz. Muhammed, Luther’e göre zalim bir vahşidir ve İslam da Türklerin iddia ettiği gibi vahye dayanmamaktadır (Luther, 1529, s. 44):

“Muhammed yalancı bir ruha sahip olduğundan ve Şeytan da Kur’an’ı ile ruhları öldürdüğünden O’nun da yola koyulup kılıcını da alarak bedenleri öldürmek için saldırması gerekiyordu ve böylece Türk inancı vaazlarla ve mucizelerle değil, bilakis kılıç ve katliamlarla ilerledi...”

Bir başka metinde ise Hz. Muhammed’in zulmü ön plana çıkarmak yoluyla insanlığa verdiği iddia ettiği yıkımı şu şekilde betimlemektedir (Luther, 1529, s. 43): “*Muhammed, insanların kılıçla idare edilmesini gerektiğini emreder ve onun Kur’an’ında çokça geçen kılıç kullanma işi en soylu iş olarak nitelenir. Bu nedenle Türk aslında katil ve eşkıyadan başka bir şey değildir.*”

Luther, yukarıdaki iddiaları dikkate alındığında; Türklerin şiddete ve şehvete düşkün kişiler, Hz. Muhammed’in ise savaş ve kılıç insanı, dolayısıyla İslam’ın ‘zalimlerin dini’ olduğu sonucuna varmıştır. Bu noktada “*Türkler zorunlu oldukları ya da barış içindeki topraklarını korumak için savaşmazlar; aksine, bir korsan ya da eşkıya gibi diğer ülkeleri soymaya ve yağmalamaya çalışırlar.*” ifadelerini kullanarak Ortaçağ’ın klasik tezlerini tekrarlamıştır (Luther, 1529, s. 33).

3. 5. ‘Övülesi’ Türkler

Luther’in Şeytan olarak tanımladığı Türkleri siyasal, askeri ve sosyal hayatlarında sahip oldukları özelliklerini betimlerken kimi zaman takdir etmesi, son tema olarak karşımıza çıkmaktadır. *Türklerin Yaşamı ve Gelenekleri* adlı metinde yer alan şu tasvirleri bu noktada dikkat çekicidir (Luther, 1530, s. 259):

“Türklerin diğer özellikleri arasında en esaslı olanın onların rahip (din adamları ve âlimler) vakarlı, cesur ve titiz bir hayat sürmeleridir. Onlara bizim Papalığındaki din adamlarımız ve papalarımız yanında melek denebilir ve bunlarla mukayese bile edilmez. Diğer taraftan onların kendi Kiliselerinde (cami) sık sık ibadet için bir araya geldiklerini, özenli bir terbiye, sessizlik ve hoş davranışları olduğunu görürsün. Bizim Kiliselerimizin hiç birinde

¹⁶ Ortaçağ okumalarında İslam algısı için bkz. Norman Daniel, N. (1980). *Islam and the west*. Edinburg: Edinburgh University Press. Ortaçağ okumalarında şehvet tezleri için bkz. Kahf, M. (1999). *Western representations of the Muslim woman*. Austin: University of Texas Press.

böyle bir terbiye ve sessizlik bulunmuyor... Üçüncü olarak Türklerin Hristiyan inancında değil, Muhammed'in inancında ölen kendi azizlerine (dini önderler ve evliyalara) mukaddes ziyaretlerini ve anmalarını eksik etmediklerini, onları ne derece saydıklarını ve överek yükselttiklerini görürsün. Dördüncü olarak da Türkler' de dış yaşam tarzlarına bakarak sert, cesur ve şerefli kimseler olduklarını görürsün. Şarap içmiyorlar, bizim gibi aşırı derecede içki içip yemek yemiyorlar, süslü giyinmiyorlar, şaşalı bina yapmıyorlar, çalım satmıyorlar, öyle basit yemin edip lanet okumuyorlar, kral ve sahiplerine karşı büyük bir itaat, terbiye ve onur gösteriyorlar ve orduları bizim kendi Alman topraklarımızda oluşturmayı arzu ettiğimiz şekilde sağlam ve hareketlidir."

Burada Luther'in öncelikli amacı, 'düşmanın' güçlü yanlarını vurgulayarak Hristiyanları kendilerine çeki düzen vermeleri için ikna etmektir. Zira ona göre Türklere karşı üstünlüğün sağlanmasının ön koşulu, Reformun sloganı olan tövbenin ve gerçek dine dönüşün idrak edilmesidir. Aynı şekilde Hristiyanlıkla yaptığı mukayese ya da Avrupa uygulamalarında eleştirdiği de aslında Katolik öğretiyi ve uygulamalarıdır. Diğer bir ifadeyle Luther, Türkleri bazı hususlarda 'övmek' suretiyle aslında Hristiyan (Katolik) Avrupa'yı eleştirmiştir.

4. Sonuç

İbrahimî geleneğin son halkası ve son ilahî din olarak doğan İslam, Hristiyanlığı bozulmuş olarak nitelendirerek Avrupa'nın teolojik zeminini eleştirmiştir. Bu nedenle İslam, Hristiyan Batı için hiç olmadığı kadar zor bir sınav anlamına gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa, üçleme inancının aksine bir peygamber olarak resmedilmiş ve İncil ile Hristiyanlık, Kur'an-ı Kerim tarafından 'bozulmuş' olarak nitelendirilmiştir. İslam'ın bu mesajı teolojik anlamda Hristiyanlığa açık bir meydan okuma olarak algılanmıştır.

İslam'daki bu temel tezler ve meydan okuyuş, beraberinde Batı'da karşı tezlerin ve savunma/saldırı mekanizmalarının geliştirilmesine neden olmuştur. Hristiyanlığı bozulmuş olarak nitelendiren İslam, son peygamber Hz. Muhammed ve kutsal kitap Kur'an-ı Kerim; Ortaçağ Avrupa'sında özellikle Kilise ve din adamlarının gözünde ve sayesinde 'belalar' olarak resmedilmiş ve ana kaynaklarına ulaşamadıkları İslam ve hiç görmedikleri Müslümanlar, bu dönemden itibaren sert ve aşağılayıcı bir üslup ile ötekileştirilmiştir. Teolojik zeminlerini Reform dönemine kadar korumayı başaran Avrupa, ilki İspanya, ikincisi Haçlı Seferleri olmak üzere İslam ve Müslüman 'belaları' ile teolojik zeminin yanında siyasi ve askeri boyutta da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Uzun yıllar süren savaşlarda başarısız olan Avrupa, Akdeniz havzasında İslam egemenliğinin kurulmasının önüne geçememiş ve İslam orduları devam eden yüzyıllarda Türklerin öncülüğünde Viyana kapılarına kadar ulaşmıştır.

Avrupa zihin dünyasında derin izler bırakan ve 'Kaçın Türkler geliyor!-Mamma li Turchi!' korkusunun altın çağını yaşadığı Kuşatma yıllarında Almanya'da Papa ve Katolik Kilisesinin öğretiyi ve uygulamalarını protesto eden ve bir bütün olarak Hristiyan Avrupa'da reform için mücadele eden Martin Luther, geleneği bozmayarak İslam ve Türkler hakkında yazmayı ihmal etmemiştir.

Reformcu'nun İslam ve Türklere (Müslümanlara) ilişkin söylemleri ve kullandığı tezler, diğer tüm Ortaçağ Avrupa yazımında olduğu gibi dışlayıcı, yargılayıcı ve tepkisel olmuştur. Hem dini hem de siyasi anlamda Avrupa'da önemli değişimlere sebep olan Luther, İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde eleştirdiği Ortaçağ zihniyetinden özde ayrılamamıştır. Her şeyden önce tıpkı diğer Ortaçağ okumalarında olduğu gibi İslam ve Türkler, Luther'in gözünde 'ötekiler' olmuştur. İslam'ı, Peygamberini ve O'na inananları tasvir ederken Ortaçağ tezlerini tekrarlamış ve Türkleri (Müslümanları) savaşılması gereken düşmanlar ile zalim ve şehvet düşkünü kişiler olarak resmetmiştir. Değerlendirmelerinde vardığı sonuçlar ve aldığı pozisyon düşünüldüğünde, Luther'in eleştirdiği dönemi ile uyumluluk gösterdiği anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili kaleme aldığı eserlerinde en ağır eleştirileri diğer tüm Ortaçağ yazımında olduğu gibi Hz. Peygamber'e karşı kullanmıştır. İslam Peygamberi'ni Deccal, Şeytan tarafında olan, yalancı, zorba, Mesih düşmanı ya da sapkın olarak resmetmek suretiyle Ortaçağ yazımına bağlı kalmıştır. Benzer şekilde İslam'ın ne olduğu/olmadığı hususunda vardığı sonuç da değişmemiş ve Luther'in değerlendirmelerinde son kitap Kur'an'ı Kerim, vahiy temelli olmayıp Muhammed'in yalanı ve uydurması olarak tanımlanmıştır.

Luther'in Ortaçağ temelli bu pozisyonu ve vardığı sonuçlar 'Hristiyan' kimliğinin tepkimesidir. Hz. İsa'nın Kur'an-ı Kerim'deki tasviri, İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinin çıkış noktası olmuş ve Kur'an'daki Hz. İsa/Mesih tasvirinin kendi inandığı İncil'de anlatılan Mesih ile tam anlamıyla örtüşmemesi, Luther'in İslam'ı ve takipçilerini kabul edilemez olarak adlandırmasına neden olmuştur.

Luther'in Hristiyan kimliğinin tepkimesi olarak ortaya çıkan ve Ortaçağ ile uyumlu olan bu temel okumalarına rağmen İslam ve Türkler hakkındaki değerlendirmelerinde ortaya çıkan Papacı ve 'Övülesi' Türkler temaları XVI. yüzyılda istisna olarak adlandırılabilir bir farklılaşma yaratmıştır. Daha önce yazılmış metinlerde yer almayan bu temalar ve içindeki tez ve betimlemeler, bu noktada Luther'i paydaşlarından ayırmaktadır. İslam ve Türkler ile Papa ve Katolik Kilisesini sıklıkla mukayese etmesi, her iki ötekiye de karşı olmasından kaynaklanmaktadır. Reformcu, metinlerinde bazen Türkleri kullanarak Papalığı eleştirmiş, bazen de tam tersi bir yöntem takip etmiştir. Protestonun özüne uygun şekilde Papalığı eleştirmesi ya da Türklerle mücadele adına Hristiyanları tövbe ve samimi duaya çağırması, açıkça Avrupalıları Katolik öğretiyi ve uygulamalarından arındırmaya davettir. Döneminin öğretiyi ve uygulamalarını eleştirmesi, Türklerle mücadele yönteminde de bir ayrışma yaratmış ve Luther 'Haçlı' stratejisine şiddetle karşı çıkmıştır. Her iki tema da Luther'in 'protesto' kimliği nedeniyle dönemindeki ana akıma istisnalar oluşturmuştur.

Son olarak Martin Luther'in değerlendirmelerinde paradoksal olarak nitelendirilebilecek durumların olduğu ve yoğun zihin karışıklıkları yaşadığı da görülmektedir. İlk yıllarında ahir zaman kehanetine dayanarak Tanrı'nın gazabı olan Türklerle savaşı, Tanrı ile mücadeleyle eş değer gören Luther'in, sonraki yıllarda Türkleri savaşılması gereken düşman olarak resmetmesi ve bu

noktada idarecileri ve askerleri açıkça mücadeleye çağırması bir paradoksu yansıtmaktadır. Eleştirmesine rağmen Haçlı zihniyetinin enstrümanlarından olan şehitlik mertebesini kullanması da başka bir paradoksu göstermektedir.

Zihin karışıklığı ya da çelişki olarak görülen bu durumun, Martin Luther'in teoloji ile reel politika arasında bir denge arayışında olmasından kaynaklandığını iddia etmek de mümkündür. Teolojinin ön plana çıktığı ve daha kaderci ve determinist anlayışa bağlı kaldığı yıllar çağını 'ahir zaman' olarak tanımlamış; sık sık Kitab-ı Mukaddes'e referanslar vererek Türkleri ve Papalığı kıyametin 'zuhurları' ilan etmiştir. Diğer taraftan Türk tehdidinin arttığı Kuşatma yıllarında ise, daha reel politik bir pozisyon alarak, Türklerle mücadeleyi salık vermiştir. Savaşı bir yandan dünyevi sebeplerle açıklanırken diğer yandan teolojik tezler kaleme alınmış ve özellikle tövbe ve yakarışın Türklerle mücadelenin temel koşulları olduğu tekrarlanmıştır.

Martin Luther'in Türk tarih yazımında nasıl resmedildiği ve bu amaçla hangi gerekçelerin kullanıldığı merak uyandırmaktadır. Avrupa'da Reform sürecinin ve Martin Luther'in özellikle Milli Eğitim kitaplarındaki resmedilişleri bu açıdan detaylı bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bakanlık onaylı tarih kitaplarında yer alan bilgi ve tezlerin tarihsel gerçekliklerle ne oranda örtüştüğünün incelenmesi bu noktada literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, E. (2007). Avrupa aynasında Türk kimliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 131-148.
- Altıntaş, R. (2002). Teolojik sekülerleşmenin neden olduğu inanç ve davranış problemleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-83.
- Aslan, C. (2009). *Avrupa kimliğinin oluşumunda Türk kimliğinin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Bainton, R. H. (1950). *Here I stand: A life of Martin Luther*. Nashville: Abingdon-Cokesbury Press.
- Boice, J. M. (2009). *Whatever happened to the gospel of grace?: Rediscovering the doctrines that shook the world*. Wheaton: Crossway.
- Canatan, K. ve Hıdır, Ö. (2007). *Batı dünyasında İslamofobi ve anti-İslamizm*. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Canatan, K. (2012). İslamofobinin tarihsel ve güncel görünüşleri. *Diyanet Aylık Dergisi*, 262, 8-12.
- Cardini, F. (2004). *Avrupa ve İslam* (G. KOCA, çev.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Coşan, L. (2009). *Tanrım bizi Türklerden koru*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin tarihsel kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Daniel, N. (1980). *Islam and the west*. Edinburg: Edinburgh University Press.
- Dawson, C. (1971). *The dividing of Christendom*. New York: Sheed and Ward.
- Delanty, G. (2005). *Avrupa'nın icadı: Fikir, kimlik, gerçeklik* (H. İNANÇ, çev.). Ankara: Adres Yayınevi.
- Demirkent, I. (2004). *Haçlı seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Deniz, O. M. (2012). John Calvin'in teolojisi ve özgünlüğü. *Akademik Bakış Dergisi*, 33, 1-16.
- Demirci, K. (1994). İçinde Diyanet İslam ansiklopedisi, *Deccal maddesi* (Cilt 9, ss. 67-69). İstanbul: İSAM.
- Dinç, C. (2011). Avrupa kimliği: Çatışan perspektifler, güncel değerlendirmeler ve endişeler. *Akademik Bakış*, 5(9), 31-58.
- Djait, H. (1985). *Europe and Islam*. London: University of California Press.
- Erbaş, A. (2002, 9-20 Haziran). *Protestan reformu ve Martin Luther*. 2000. Yılında Hıristiyanlık: Dünyü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-şarap ayini (Evharistiya) konusunda Katolikler ve Protestanlar arasındaki anlayış farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 439-453.
- Francisco, A. (2007). *Martin Luther and Islam: A study in sixteenth-century polemics and apologetics*. Indiana: BRILL.
- Günay, N. (2008). Batı'nın Hz. Muhammed'e karşı takındığı olumsuz tutumun tarihsel arka planı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (21), 106-126.
- Günay, N. (2010). Luther'in İslam algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 75-110.

- Hagemann, L. (2000). *Martin Luther ve İslam anlayışı* (K. KARAHANTÜRK, çev.). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Has, K. (2014). Teolojik bazı kavramlar ve dinsel-seküler otorite sorunu üzerine: Luther-Kalvin. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 253-273.
- Hıdır, Ö. (2006, 24-26 Kasım). *Lutherci Protestanlığın tarihi arka planı ve Martin Luther'in Kur'an, Hz. Muhammed ve İslam-Türk kültürüne bakışı*. 11. ve 18. Yüzyıl İslam-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Huntington, S. (1993). Clash of civilisations?. *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- İnalçık, H. (2008). *Doğu batı makaleler II*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Jenkins, J. (2012). İslam in the early modern Protestant imagination. *ERAS*, 13(2), 1-19.
- Kahf, M. (1999). *Western representations of the Muslim woman*. Austin: University of Texas Press.
- Kalın, İ. (2007). *İslam ve batı*. İstanbul: İSAM.
- Kenanoğlu, M. (2004). *Osmanlı-millet sistemi: Mit ve gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Khan, A. A. (2009). *The causes of decline and the need for reform*. London: Yale University Press.
- Kılıç, R. ve Demirçelik, M. (2011). Mülkiyet kavramının tarihsel gelişim sürecinde ortaçağ ve reform hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 181-190.
- Koray, M. (2005). *Avrupa toplum modeli: Sosyal bütünleşme mümkün mü?*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Korkut, Ş. (2008). Batı düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed (s.a.v.) imajı (genel bir okuma). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34(1), 5-54.
- Kula, O. B. (2002). *Avrupa düşüncesinde Türkiye ve İslam imgesi*. İstanbul: Büke Yayıncılık.
- Kumrular, Ö. (2010). İslam'ın kılıcı- Hıristiyanlığın kalkanı: XVI. yüzyılda Avrupa'da Türk, Müslüman ve Hz. Muhammed imgesi. İçinde S. KENAN (der.), *Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, karşılaşma ve etkileşim* (ss. 91-131). İstanbul: İSAM.
- Kur'an-ı Kerim. *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*. İçinde *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim portalı*. Erişim tarihi: 07 08, 2014 (<http://kuran.diyanet.gov.tr/>)
- Levin, P. T. (2007). *From "Saracen scourge" to "terrible Turk": Medieval, renaissance, and enlightenment images of the 'other' in the narrative construction of Europe*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Southern California, California, A.B.D.
- Lewis, B. (1993). *Islam and the west*. New York: Oxford University Press.
- Lewis, B. (2000a). *Ortadoğu'nun çoklu kimliği* (M. HARMANCI, çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Lewis, B. (2000b). *Müslümanların Avrupa'yı keşfi* (İ. DURDU, çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Luther, M. (1517). 95 maddelik tez. İçinde *Endüljansların kudretine ve yararına dair ifşaatlarla ilgili münazara* (K. H. ÖKTEN, çev.). Erişim tarihi: 05 02, 2014 (<http://www.iclnet.org/pub/resources/text/wittenberg/luther/ninetyfive-turkish.pdf>)
- Luther, M. (1520). Hıristiyan asillere söylev (A. ALATLI, çev.). *Batıya yön veren metinler-II* (ss. 540-542). İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı.
- Luther, M. (1529). Türklere karşı savaş hakkında (H. OLGUN, çev.). *Teolojik uyum sorunu: Luther ve İslam* (ss. 21-84). İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Luther, M. (1530). Track on the religion and customs of the Turks-1530 (S. HENRICH ve J. L. BOYCE, çev.). *Martin Luther—translations of two prefaces on Islam. World and World*, 16(2), 250-264.
- Luther, M. (1541). Türklere karşı duaya çağrı (H. OLGUN, çev.). *Teolojik uyum sorunu: Luther ve İslam* (ss. 85-116). İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Luther, M. (1543a). Hıristiyan özgürlüğüne dair (A. ALATLI, çev.). *Batıya yön veren metinler-II* (ss. 548-557). İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı.
- Luther, M. (1543b). *The Jews and their lies*. Erişim tarihi: 05 14, 2014 (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/Luther_on_Jews.html)

- Ricoldo da Montecroce, R.; Luther, M. ve Pfothauer, T. C. (2002). *Islam in the crucible: Can it pass the test?*. Kearney: Morris Publishing.
- Oberman, H. A. (2006). *Luther: Man between God and the devil*. New Haven: Yale University Press.
- Olgun, H. (2000). *Luther ve reformu katolisizmi protesto*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı barışı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ökten, K. (2003). *Reformasyon dönemi siyasal ve dinsel düşünce tarihine giriş*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Özgöker, U. ve Musaoğlu, N. (2013). *Avrupa kimliği kurgusu*. Edirne: Paradigma Akademi.
- Öztürk, L. (1995). *İslâm toplumunda bir arada yaşama tecrübesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Patrick, J. (2007). *Renaissance and reformation*. New York: Marshall Cavendish.
- Pew Research. (2011). Global Christianity: a report on the size and distribution of world's Christian population. *Polling and Analysis*. Erişim tarihi: 05 10, 2014 (<http://www.pewforum.org/2011/12/19/global-christianity-traditions/>)
- Pirenne, H. (2012). *Hazreti Muhammed ve Şarhları* (M.Ö. MENGÜŞOĞLU, çev.). İstanbul: Pınar Yayıncılık.
- Said, E. (1977). *Orientalism*. London: Penguin.
- Sander, O. (1989). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Setton, K. M. (1962). *Lutheranism and the Turkish peril*. Skopje: Institute for Balkan Studies.
- Southern, R. W. (1962). *Western views of Islam in the middle ages*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tanyu, H. (1981). Martin Luther'in Türkler hakkındaki sözleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 151-162.
- Waardenburg, J. (2007). İçinde Diyanet İslam ansiklopedisi, *Protestanlık maddesi* (Cilt 34, ss. 351-354). İstanbul: İSAM.
- Wolf, C. U. (1941). Luther and Mohammedanism. *The Muslim World*, 31(2), 161-177.
- Wylie, J. A. (1886). *The history of Protestantism*. London: Cassell and Company.
- Yurdusev, N. (1997). Avrupa kimliğinin oluşumu ve Türk kimliği. İçinde A. ERALP (der.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma, kalkınma ve demokrasi* (ss. 17-85). Ankara: İmge Yayınları.

This page intentionally left blank.